

Renate Cogoy

Uvod

Nerazumljiva preteklost, ki nima konca.

Dori Laub (2003)

Prispevki v tej knjigi so rezultat interdisciplinarnega sodelovanja. So poskus, da bi izhajajoč iz historične analize primera združili zgodovinska, filozofska in psihoanalitična razmišljanja. V ospredju tega »primera« so travmatični dogodki proti koncu druge svetovne vojne v Julijski krajini in Istri, ki se jih v italijanski javnosti spominjajo pod imenom fojbe.

Sklicujoč se na psihoanalitične koncepte skušajo avtorji in avtorice historične in družbene izkušnje razumeti tudi v njihovi nezavedni dinamiki in jih podvreči kritični analizi. Max Horkheimer je leta 1932 psihoanalizi dodelil status »pomožne vede« za teorijo zgodovine. Iracionalnost historičnih in družbenih procesov zahteva po Horkheimerjevih besedah interpretacijski okvir, ki presega zgolj zgodovinskega: »Če pa delovanje ne izvira iz razumevanja dejanskosti in temu razumevanju celo nasprotuje, je toliko nujneje, da iracionalne in prisilne sile, ki določajo ljudi, razlagamo psihološko«. ¹ Takšen interpretacijski okvir oziroma skupno vozlišče so avtorji in avtorice našli v spisu *Das Unheimliche* iz leta 1919, v katerem Sigmund Freud preiskuje tiste psihične sile, ki v subjektivnem doživljanju posameznika vodijo do tega, da notranja in zunanja realnost začasno stopita v nelogično razmerje. Občutje *nedomačnega* izvira iz pretiranega poudarjanja psihične realnosti. Posamezni prispevki bodo poskušali ta spoznanja s področja analize, ki se osredotoča na subjekt, aplicirati na skupinski, družbeni kontekst.

¹ M. Horkheimer, »Geschichte und Psychologie«, v: *Gesammelte Schriften*, zv. 3, Fischer, Frankfurt 1932, str. 59.

Marta Verginella (zgodovinarica) se v svojem prispevku najprej posveča »vroči« kronologiji na meji med današnjo Slovenijo in Italijo od začetka 19. stoletja naprej, da bi pokazala na zgodovinsko ozadje, na katerem lahko edinole razumemo ta v tej knjigi obravnavani »primer«. Temu sledi izčrpen prikaz zgodovine *fojb* in kritična analiza njihove politične recepcije v današnji Italiji. *Igor Pribac* (filozof) v obliki osebne refleksije piše o slovenski recepciji zgodovine *fojb*. Pri tem obravnava »dvojno breme« *soočanja s preteklostjo* v Sloveniji kot nekdanji republiki socialistične Jugoslavije. *Pavel Fonda* (psihoanalitik) preiskuje fenomen *nedomačnega* v povezavi s potlačenimi elementi etnične nacionalne identitete, ki jo opisuje kot »notranjega tujca«. Na primeru slovenske manjšine v Trstu pokaže, kako neka etnična manjšina najde svojo identiteto. *Giovanni Leghissa* (filozof) najprej razpravlja o različnih variantah historičnega relativizma, da bi potem pokazal, kako politična zloraba zgodovine vodi do mitiziranja in popačenj v zgodovinskem spominu. Ob primeru mita o »poštenem Italijanu« se spoprime s konstrukcijo identitete v današnji Italiji. *Giacomo Todeschini* (zgodovinar) izhajajoč iz geneze »brezčastnega« v srednjem veku opisuje, da so kriteriji diskriminacije in izključevanja iz skupnosti *državljanov* integralni sestavni del zahodne krščanske kulture. V sklepnem prispevku se *Luisa Accati* (zgodovinarica) spet naveže na posamezne prispevke in razširi perspektivo tako da se posveti analizi zavednih in nezavednih političnih interpretacijskih vzorcev in vrednostnih predstav v današnji Italiji, ki jim pečat daje katoliška cerkev.

Kot uvod v različne prispevke tega dela bom na naslednjih straneh na kratko obravnavala psihodinamične razvojne pogoje nedomačnega.

Nedomačno

V iskanju procesov v duševnem življenju, ki vodijo do tega, da dogodke in osebe doživljamo kot nedomačne, začenja Freud svojo analizo z definicijo, v kateri pokaže na semantično bližino nedomačnega (*des Unheimlichen*) do domačega (*Heimisches*), domačnega (*Heimliches*). Če prvi enoznačno označuje nekaj poznanega,

familiarnega, ima nasprotno *das Heimliche** dvoumen pomen; poleg domačnega v smislu poznanega njegova vsebina obsega tudi prikrito, zakrito. V tej semantični ambivalenci je po Freudu že začrtan razvoj v njegovo nasprotje, *nedomačno*. »Unheimlich je na nek način vrsta domač[n]ega, heimlich.«³ V nasprotju z domačnim/prikritim doživljamo nedomačno kot strah vzbujajoče, ogrožajoče in nenavadno. Izhajajoč iz psihoanalitične hipoteze, da se vsak potlačen afekt preobrazi v strah, Freud sedaj postavlja vprašanje po izvoru tistih afektov, ki se vrnejo v strahu, ki ga izzove *nedomačno*. Kajti to nedomačno »res ni nič novega ali tujega, temveč je nekaj, kar je duševnemu življenju že od nekdaj domače, kar pa se mu je odtujilo šele s procesom potlačitve«.⁴ Ker pa vsaka vrnitev potlačenega ne evocira občutka nedomačnega, skuša Freud v analizi literarnih primerov in kliničnih izkušenj najti posebne infantilne vire in pokaže na tipične situacije, ki lahko vodijo do tega posebnega doživetja.

V primeru nedomačnosti dvojnika, v smislu podvojitve jaza, se jaz sreča s svojim podobnikom kot nečim tujim, kot projekcijo lastne notranjosti navzven. Motiv dvojnika po Freudu napeljuje na »regresijo v čas, ko meja med Jazom in zunanjim svetom ter drugimi še ni bila jasno potegnjena«.⁵ V nehoteni vrnitvi enakega je jaz opomnjen na neizbežen značaj, ki ga v duševnem življenju izvaja vladavina iz notranjih nagonskih vzgibov izhajajoče prisile ponavljanja. Odnos do smrti je za Freuda najbolj izrazit primer nedomačnosti, saj si lastne umrljivosti načeloma nismo sposobni predstavljati.⁶ Moč utajitve lastne smrti pa se pogosto sesuje v soočenju, v srečanju s smrtjo, in priključuje na dan primitiven strah, ki od pradavnine določa odnos človeka do smrti. Nedomačno tudi deluje, če se mešata fantazija in

* *Heimlich* pomeni v nemščini tako domač kot skriven, tajen, prikrit; odtod tudi 'spekulativnost' tega izraza in posledično 'nedomačnost' samega izraza *unheimlich*. Slovenski prevod naslova Freudovega spisa ne prevaja, zato pa besedo *das Unheimliche* v besedilu večinoma prevaja z »grozljivo«. V zadnjih letih se je kot prevodni termin za *das Unheimliche* ustalil izraz »nedomačno«. Op. prev.

3 S. Freud, »Das Unheimliche«, v: *Das Unheimliche*, prev. D. Debenjak, Društvo za teoretsko psihoanalizo, Ljubljana 1994, str. 13].

4 Prav tam, str. 26.

5 Prav tam, str. 22.

6 Prav tam, str. 26–27.